

Socijalni kapital u Hrvatskoj: pogreška u konceptualizaciji

Sažetak:

Autor ukazuje na važnost diferencijacije između tipova socijalnog kapitala te upozorava na propuste u uvažavanju u radu prikazanih razlikovanja u istraživanjima socijalnog kapitala u Hrvatskoj. Kroz radove R. Putnama, S. Chambers i J. Kopsteina, autor upoznaje čitatelja s konceptualizacijom socijalnog kapitala. Posebno se ističe važnost razlikovanja između premošćujućeg (bridging) i povezujućeg (bonding) socijalnog kapitala. Autor ukazuje da dosadašnja ispitivanja socijalnog kapitala u Hrvatskoj ovoj razlici nisu poklanjala adekvatnu pozornost. Taj propust je rezultat pristupa koji širi pojam socijalnog kapitala mjere svode na uži pojam civilnosti, a zanemaruju druge oblike socijalnog kapitala koji su često u izravnom sukobu s razvojem civilne demokracije. U zaključku se pokušava istaknuti važnost razvijanja obuhvatnog teorijskog pristupa socijalnom kapitalu u Hrvatskoj. On bi mogao pomoći povećanju stabilnosti demokratskog poretka, dizajnu i implementaciji učinkovitih javnih politika.

Ključne riječi:

socijalni kapital, premošćujući socijalni kapital, povezujući socijalni kapital, amoralni familizam, rodijaštvo, povjerenje, civilnost.

Uvod

U recentnim publikacijama s područja društvenih znanosti, kroz prizmu socijalnog kapitala pokušava se objasniti nemali broj društvenih i političkih pojava.¹ Mnogi teoretičari skloni su pojmu socijalnog kapitala pripisivati *a priori* pozitivna obilježja, no već letimičan osvrt na načine njegove uporabe u svakodnevnom i akademskom jeziku ukazuje da je ipak riječ o ambivalentnom pojmu. Iz toga slijede brojne poteškoće u postavljanju precizne definicije koja bi u potpunosti obuhvatila ovaj pojam, a na još veće prepreke nailaze pokušaji konstruiranja adekvatnih instrumenata mjerenja njegove razine unutar određenog društva. Čini se da je uporaba samo jednog pojma - pojma socijalni kapital - neadekvatna za razmatranje svih empirijskih situacija koje se objašnjavanju uz pomoć socijalnog kapitala.

Najnovije rasprave među znanstvenicima zaokupljenim njegovom konceptualizacijom pokazuju da postoje različiti tipovi, razine i dimenzije socijalnog kapitala koje mogu rezultirati različitim društvenim učincima. Dok visoke razine određenog tipa socijalnog kapitala promiču ekonomski razvoj, razvoj civilnog društva te vode ka stabilizaciji demokratskih institucija, drugi oblici socijalnog kapitala mogu doprinijeti većoj razini nepotizma i korupcije u društvu. U svakom slučaju, pristup socijalnog kapitala, s njegovim naglaskom na norme, vrijednosti i razine povjerenja unutar neformalnih društvenih oblika suradnje, znanstvenicima može ponuditi koristan okvir za promatranje i razumijevanje širokog opsega društvenih pojava. Ipak, kako bi adekvatno poslužio ovoj zadaći, potrebno je razviti teorijski pristup socijalnom kapitalu koji bi obuhvatio sve njegove dimenzije. U Hrvatskoj se do sada nije pokušalo razviti takav pristup proučavanja socijalnog kapitala.

U ovome radu prikazat ću da se u posljednjim istraživanjima socijalnog kapitala u Hrvatskoj nije razmatrala razlika između njegovih tipova. Takav pristup ostavlja guste mreže normi, reciprociteta i povjerenja, karakteristične za pojedine lokalne zajednice i društvene skupine, izvan ozbiljnog akademskog i *policy*-zanimanja. Smatram da je ovakav propust

---

¹ Tako se s pojmom socijalnog kapitala susrećemo u radu S. Chambers i J. Kopsteina *Bad Civil Society*, prilikom njihove analize utjecaja visoke razine socijalnog kapitala na razvoj "lošeg civilnog društva" (Chambers i Kopstein, 2001). Pojam se javlja i u izvještaju *Wither reform?* J. Stiglitz, u kojem Stiglitz razaranje starog socijalnog kapitala te nesposobnosti država da doprinesu izgradnji novoga, vidi kao jedan od glavnih uzroka neuspjele tranzicije u post-socijalističkim zemljama (Stiglitz, 1999). J. S. Coleman u svojim istraživanjima povezuje (ne)uspjeh kojeg pojedini učenici postižu u školi deficitom socijalnog kapitala (Coleman, Hoffer, 1987.).

rezultat pristupa socijalnom kapitalu koji njegovu prisutnost definiraju kroz korelaciju spram procesa demokratske tranzicije društva, umjesto da ga konceptualiziraju u odnosu prema uzrocima njegova formiranja. Ovakvi pristupi mogu imati negativne implikacije na dizajn adekvatnih politika razvoja civilnog društva i demokratskog razvoja, pošto neki od glavnih aspekata *policy*-problema ostaju izvan razmatranja.

Ovaj argument ću razraditi na sljedeći način. U prvome dijelu prikazat ću osnovnu definiciju pojma socijalni kapital u radu Roberta Putnama te izložiti kritiku istih sadržane u eseju S. Chambers i J. Kopsteina. U drugom ću dijelu prikazati rezultate nekih istraživanja socijalnog kapitala u Hrvatskoj i ukazati na njihove nedostatke. Pritom ću se osvrnuti na poseban oblik socijalnog kapitala koji postoji unutar pojedinih mreža suradnje u Hrvatskoj, a koji u navedenim istraživanjima nije bio razmatran. U zaključku ću upozoriti na moguće negativne posljedice koje ovakvi propusti mogu imati na dizajniranje učinkovitih javnih politika.

1. Pojam socijalnog kapitala

“Socijalni kapital se odnosi na obilježja društvene organizacije, poput povjerenja, normi i mreža koje mogu poboljšati učinkovitost društva olakšavanjem usklađenog djelovanja” (Putnam, 2003.: 179).

U sada već klasičnom djelu *Kako demokraciju učiniti djelotvornom*, Robert Putnam ovim riječima određuje pojam socijalnog kapitala te u nastavku nastoji pokazati važnost njegovog utjecaja na uspješnost institucionalnih aranžmana.

Cilj Putnamove studije prvotno je bilo utvrđivanje načina na koji institucije utječu na praksu politike i vlade. Predmet njegovog istraživanja bila je regionalna reforma u Italiji krajem 1960-tih i početkom 1970-tih godina prošlog stoljeća. Putnam je, naime, pokušao doći do odgovora na pitanje je li moguće uspostaviti učinkovitu vladavinu jednostavnim presađivanjem institucionalnih okvira koji postoje u razvijenim gospodarstvima na nerazvijene krajeve i regije. U svojoj studiji nastojao je ispitati utjecaje ekonomskih, socijalnih i kulturnih faktora okoline na uspješnost političkih institucija.

Rezultati istraživanja bili su iznenađujući. Usprkos identičnim institucionalnim aranžmanima i modelima reforme jednakim za sve talijanske regije, sjeverne regije Italije bilježile su veći socijalni i gospodarski rast u odnosu na južne. Da bi otkrio uzroke ovakvoj polarizaciji, Putnam se

okrenuo proučavanju povijesnog, kulturnog i društvenog nasljeđa pojedinih regija.

Sjeverne talijanske regije svoj su gospodarski i društveni razvoj mogle zahvaliti visoko razvijenoj civilnoj kulturi, koja je rezultat duge tradicije gradske samouprave i relativno visoke razine decentraliziranosti tijekom razdoblja srednjeg vijeka, što je pogodovalo razvijanju jedne posebne kulture utemeljene na povjerenju. S druge strane, snažna autoritarna tradicija na jugu Italije urodila je kulturom baziranom na klijentelističkim i vertikalno strukturiranim društvenim odnosima te izuzetno niskim povjerenjem u ljude.

Iz dobivenih rezultata, Putnam je izveo zaključak da se u uvjetima kolektivnog djelovanja mogu razviti dvije moguće ravnoteže (ekvilibrija). Koristeći se pojedinim elementima teorije igara, naznačio je odnose u kojima nitko ne surađuje, što je karakteristično za *amoralni familizam* (pojam kojim Putnam određuje tip kulture u južnim regijama Italije), te odnose u kojima svi surađuju i koji odgovaraju civilnoj zajednici. Društva koja odlikuje civilnost, u kojima se kolektivna akcija odvija putem stabilnog ekvilibrija suradnje, odlikovat će veći društveni prosperitet i ekonomski rast od onih unutar kojih se nesuradnja uzima kao ekvilibrij.

Putnam zaključuje da su visoke razine socijalnog kapitala u velikoj stopi korelacije s razvijenošću civilne zajednice. Pri tome, unutar socijalnog kapitala Putnam razlučuje tri dimenzije: povjerenje, norme uzajamnosti i mreže povezanosti. Za razliku od drugih oblika kapitala, socijalni kapital predstavlja javno, a ne privatno dobro, a svaki njegov korisnik koristi tek jedan njegov dio. Također, ono što razlikuje socijalni kapital od drugih oblika kapitala, jest činjenica da se socijalni kapital svojom uporabom povećava jer se konstantnim korištenjem pojačavaju razine povjerenja koje postoje među umreženim članovima.

Putnamov kategorijalni aparat doživio je niz kritika, a ovdje ćemo se osvrnuti na jednu od njih. Studija koju su Chambersova i Kopstein proveli u SAD-u (Chambers i Kopstein, 2001.), pokazala je da su u određenim udrugama civilnoga društva, poput *World Church of Creator*, prisutna sva tri elementa socijalnog kapitala. Članovi ove crkve među sobom uživaju visoko povjerenje, među njima vrijede norme uzajamnosti te se s proširivanjem mreža odnosa korisnost od sudjelovanja u mreži širi i na obitelji i prijatelje članova crkve. Međutim, ova visoka razina socijalnog kapitala može se koristiti i za krajnje nedemokratske ciljeve, a njihovo djelovanje na okolinu može imati katastrofalne posljedice, kao u slučaju Benjamina Smitha.²

² Član *World Church of Creator* je 1995. snajperom s balkona neboda ustrijelio više pripadnika afroameričke manjine, Židova i Azijata. Smithovi motivi su se u kasnijem

Chambersova i Kopstein ispravno su uočili da se i unutar civilne zajednice visoka razina socijalnog kapitala može koristiti za loše ciljeve. Štoviše, izvan civilne zajednice, razvijanje razine, uvjetno rečeno, “lošeg” socijalnog kapitala može pogodovati većoj stratifikaciji društva i povećanju povjerenja u običajne institucije, nasuprot demokratskih institucija društva.

Uočavajući nedostatnosti svoje prvobitne definicije socijalnog kapitala, u svojem drugom opsežnom istraživanju na tu temu, objavljenom najprije u članku, a kasnije i u knjizi *Bowling Alone, The Collapse and Revival of American Community*, (Putnam, 2000.) Putnam je uveo nadopune svog koncepta. U knjizi Putnam potvrđuje da se socijalnom kapitalu treba pristupiti kao i svakom drugom obliku kapitala te da on jednako dobro može poslužiti demokratskim snagama kao i protudemokratskim elementima unutar neke zajednice. Dimenzije oko kojih se socijalni kapital može oformiti i varirati stoga su mnogobrojne, no Putnam smatra da je važno uočiti razliku između dva osnovna oblika: povezujućeg (*bonding social capital*) i premošćujućeg (*bridging social capital*) socijalnog kapitala (Putnam, 2000).

Polazeći od svoje pretpostavke da je za socijalni kapital važna komponenta kooperacija koja se odvija po horizontalnoj liniji, Putnam prihvaća kritiku da takav odnos može voditi jačanju povjerenja, grupnog identiteta te homogenosti među članovima određene grupe, ali da on ne mora nužno rezultirati istim obrascima ponašanja prema nečlanovima. Takav socijalni kapital, koji prvenstveno jača grupnu homogenost i transformaciju identiteta članova iz “ja” u “mi”, Putnam naziva povezujućim socijalnim kapitalom i on je uobičajen za udruženja poput etničkih bratskih udruženja i sličnih skupina karakterističnih za SAD. Takav socijalni kapital povezuje ljude slične po zajedničkim karakteristikama poput spola, dobi, socijalnog statusa, rase i sličnim.

S druge strane, mreže kontakata koje se razvijaju mogu voditi premošćivanju razlika, povezivati i jačati povjerenje među ljudima koji nemaju mnogo danih sličnosti. Takav socijalni kapital autor naziva premošćujućim, a karakterističan je za udruženja poput pokreta za građanska prava, udruženja mladih za uzajamnu pomoć te ekumenskih religijskih organizacija.

Nadalje, nakon uvođenja razlikovanja između ova dva tipa socijalnog kapitala, Putnam navodi da oba imaju pozitivne društvene efekte:

---

sdskom procesu lako povezali s antisemitskim učenjima koje među svojim članstvom, a i na svojim web stranicama, promiče *World Church of Creator*.

“Povezujući socijalni kapital dobar je za podupiranje specifične uzajamnosti i jačanje solidarnosti. Guste mreže u etničkim enklavama, primjerice, pružaju presudnu socijalnu i psihološku podršku za manje uspješne članove zajednice, osiguravaju početno financiranje, tržišta i pouzdanu radnu snagu za lokalne poduzetnike. Premošćujuće mreže, s druge strane, bolje su za povezivanje s vanjskim sredstvima i za širenje informacija” (Putnam, 2000.: 22).³

Naglašavajući različite funkcije povezujućeg i premošćujućeg socijalnog kapitala, Putnam ukazuje na važnost razlikovanja njegova dva oblika. Funkcije koje obavljaju u društvu dijametralno su različite i pogoduju različitim modelima organizacije društvenoga djelovanja. No, kod utvrđivanja razlika između ova dva socijalna kapitala susrećemo se s metodološkim i metodičkim problemom mjerenja i utvrđivanja razlike između ova dva oblika. No, samo zbog toga što je katkad teško uspostaviti jasnu diferencijaciju u empirijskim istraživanjima između njih, ne znači da tu razliku trebamo zapostaviti. Putnam posebno upozorava na činjenicu da povezujući i premošćujući socijalni kapital nisu međusobno zamjenjivi pojmovi.

2. Istraživanja socijalnog kapitala u Hrvatskoj

U dosadašnjim istraživanjima razine socijalnog kapitala u Hrvatskoj razlici između dvije vrste socijalnog kapitala nije posvećivana adekvatna pozornost. Više je razloga tome.

Prvo, znanstvenici koji se bave proučavanjem socijalnog kapitala u Hrvatskoj, mjerenja socijalnog kapitala redovito vezuju uz koncept civilnosti te na temelju podataka vezanih uz civilnost donose zaključke o razini socijalnog kapitala općenito.

Drugo, pri analizama alternativnih oblika umrežavanja, ljudi unutar društva redovito izbjegavaju analizu socijalnog kapitala unutar takvih mreža povezanosti. Oспорavanje postojanja socijalnog kapitala unutar njih opravdavaju prikazivanjem takvih mreža kao složenih klijentelističkih odnosa, unutar kojih se suradnja odvija po vertikalnoj liniji. Negiranje razvoja socijalnog kapitala u takvim mrežama, te odsutnost njegova

---

³ “Bonding social capital is good for undergirding specific reciprocity and mobilizing solidarity. Dense networks in ethnic enclaves, for example, provide crucial social and psychological support for less fortunate members of the community, while furnishing start-up financing, markets, and reliable labor for local entrepreneurs. Bridging networks, by contrast, are better for linkage to external assets and for information diffusion.”

mjerenja u dosadašnjim istraživanjima, može imati negativne posljedice po razumijevanje samih problema vezanih uz uspješnost demokratske tranzicije.

U Hrvatskoj se empirijskim istraživanjima razine socijalnog kapitala najviše bavio Aleksandar Štulhofer. Za pregled pristupima proučavanja socijalnog kapitala u Hrvatskoj ovdje ću se poslužiti jednim od Štulhoferovih pionirskih radova o socijalnom kapitalu u Hrvatskoj, *Što kultura ima s tim? Sociokulturni kapital, civilnost i hrvatsko gospodarstvo* (Štulhofer, 1998), te njegovim recentnijim istraživanjem *Percepcija korupcije i erozija društvenog kapitala u Hrvatskoj* (Štulhofer, 2004).

U prvom istraživanju, Štulhofer pristupa promatranju, kako ga sam naziva, sociokulturnog kapitala⁴, kroz mjerenje varijabli vezanih uz fenomen civilnosti (Štulhofer, 1998). Štulhofer za potrebe svojega istraživanja definira civilnost na sljedeći način:

“Civilnost se može definirati kao individualni kulturni potencijal (mogućnost prepoznavanja i iskazivanja povjerenja, reciprociteta i solidarnosti) koji agregiran čini sociokulturni kapital” (Štulhofer, 1998.: 162).

Prema tome, mjerenjem varijabli vezanih uz razinu civilnosti u Hrvatskoj dobivamo podatke i o razini razvijenosti sociokulturnog kapitala. Tako se operacionalizacijom dimenzija sociokulturnog kapitala koji odgovara fenomenu civilnosti dolazi do dviju dimenzija koje su mjerene u istraživanju: (1.) intenziteta udruživanja (koji se iskazuje kroz članstvo u raznorodnim dobrovoljnim udruženjima) i (2.) razine međusobnog povjerenja (iskazane kroz udio ispitanika koji smatraju da se ljudima može vjerovati). Podaci dobiveni ovim istraživanjima pokazali su da je u Hrvatskoj razina civilnosti vrlo slaba te da njoj odgovarajuća razina socijalnog kapitala zaostaje za razvijenim europskim zemljama.

U kasnijem istraživanju, u kojem promatra percepciju korupcije i erozije društvenog kapitala (Štulhofer, 2004.), Štulhofer pristupa mjerenju socijalnog kapitala kroz tri dimenzije, dodajući razinama uopćenog povjerenja i civilne umreženosti razinu povjerenja u institucije.

Dobiveni podaci potvrđuju da je razina civilnosti u Hrvatskoj još uvijek znatno niža od razine u razvijenim zemljama te da je povjerenje u

⁴ Po korištenoj literaturi i načinu kako definira sociokulturni kapital, uočava se da je riječ o autorovom slobodnom prijevodu termina *social capital*. U kasnijim radovima, Štulhofer koristi primjereniji prijevod pojma *social capital* na hrvatski jezik - društveni kapital.

institucije u Hrvatskoj u proteklih deset godina u konstantnom opadanju. Štulhofer ispravno zaključuje da je manjak povjerenja u institucije popraćen padom povjerenja među ljudima općenito. Do ove pojave dolazi uslijed povećanja percepcije korupcije unutar formalnih institucija i njihove neučinkovitosti u obavljanju svojih zadaća. Štulhofer zaključuje da su ovo jasni pokazatelji opadanja socijalnog kapitala u Hrvatskoj.

Sa Štulhoferovim rezultatima složio bih se u nekoliko točaka. Neosporno je da ovi podaci mnogo govore o civilnoj transformaciji Hrvatske u proteklih deset godina. Također, slažem se da percepcija povećanja korupcije utječe na veliki dio populacije na način da smanjuje općenito povjerenje u ljude i u institucije te se stoga nameće zaključak o opadanju socijalnog kapitala potrebnog za uspješno funkcioniranje formalnih institucija. Međutim, ne mogu se složiti s autorovom tezom da na osnovi erozije socijalnog kapitala potrebnog za razvoj civilnog društva možemo donositi zaključke o socijalnom kapitalu općenito. Također, katkad razvoju korupcije i nepotizma ne doprinosi samo odsutnost socijalnog kapitala. U pojedinim slučajevima upravo visoka razina uvjetno nazvanog *lošeg socijalnog kapitala* doprinosi korupciji i nepotizmu.

Kako je u prethodnom dijelu ovoga rada naznačeno, socijalni kapital je prije svega ambivalentni pojam. Štulhoferova istraživanja pretežno su mjerila razinu premošćujućeg socijalnog kapitala, no nisu rekla ništa o povezujućem socijalnom kapitalu, koji je snažno ukorijenjen u pojedinim modelima suradnje baziranim na povjerenju i običajima karakterističnim za članove nekih hrvatskih zajednica. Ovi obrasci suradnje posjeduju veliki potencijal za razvoj u nepotizam i korupciju te predstavljaju veliku prepreku radu demokratskih institucija. U razmatranju ovih modela suradnje koristit ću izraz "rodijaštvo", koji je ujedno i izraz koji se u svakodnevnom govoru koristi u prikazivanju ovog oblika suradnje.

Što je rodijaštvo i koji su mehanizmi njegovog djelovanja, može ilustrirati sljedeći primjer. Pojedinac iz određene zajednice dolazi u veći grad u potrazi za poslom. Informacija s kojom raspolaže jest da direktor jedne velike tvrtke također dolazi iz njegovog kraja. Pojedinac ugovara sastanak sa direktorom te mu objašnjava tko je i odakle dolazi. Direktor tvrtke mu odgovara da poznaje njegovog oca i obitelj, da je upoznat s problemima kroz koje je njihova zajednica prošla tijekom vremena. Zaključuje da se u teškim vremenima oni moraju međusobno pomagati. Pojedinac na kraju razgovora bez javnog natječaja (ili unatoč njemu) dobiva posao u tvrtki. U budućnosti, za ostale članove svoje zajednice, on će igrati ulogu koju je direktor odigrao za njega. Na lokalnim razinama i u ruralnim sredinama ovaj obrazac suradnje je prisutan i u još većem opsegu.

U adresiranju ovoga problema, hrvatski znanstvenici poput

Gojka Bežovana koriste Banfieldov koncept amoralnog familizma kako bi objasnili ovaj obrazac suradnje (Bežovan, 2004).

U svojoj studiji *The Moral Basis of a Backward Society* (Banfield, 1967.) E. C. Banfield postavlja teorijski okvir za razumijevanje nerazvijenih zajednica. Analizom modela grupnog djelovanja u malim nerazvijenim regijama u južnoj Italiji, postavlja tezu da ove regije svoje siromaštvo imaju zahvaliti posebnom ethosu, kojeg on naziva amoralnim familizmom. Društvo amoralnog familizma karakterizira želja pojedinaca da maksimiziraju materijalnu korist, a u postizanju toga cilja koriste prohibitke uže obitelji na štetu drugih, pod pretpostavkom da i ostali čine isto. Ovakvo društvo čini nemogućim svaki pokušaj razvijanja smislene društvene akcije koja bi rezultirala probitkom javnog dobra. U svojem radu Banfield identificira sedamnaest ideal-tipskih značajki takvog društva kako bi što vjernije prikazao mehanizme djelovanja ovakvoga društva. Između ostaloga napominje da društvo amoralnog familizma karakterizira suradnja po vertikalnoj liniji, da unutar takvog društva postoji deficit identiteta pojedinaca sa zajednicom te manjak svijesti o zajedničkom dobru. Motivi djelovanja su često sebični materijalni interesi, a sve ove značajke sprječavaju razvijanje jačih civilnih mreža.

Bežovan smatra da je upravo amoralni familizam najveća prepreka razvoju hrvatskog civilnog društva (Bežovan, 2004). Za potvrdu ove teze koristi još i Putnamovo određenje amoralnog familizma, po kojemu društvo amoralnog familizma karakterizira manjak zajedničkih normi te civilnih mreža, što na kraju rezultira manjkom socijalnog kapitala u takvom društvu. Bežovan koristi izraz amoralni familizam u prikazivanju fenomena koje u ovom radu postavljam pod pojam rodijaštvo.

Međutim, unatoč činjenici da rodijaštvo sadrži pojedine elemente amoralnog familizma, smatram da ono nije tipičan primjer amoralnog familizma, pod pretpostavkom da je ono amoralni familizam uopće. Bežovan propušta uočiti nekoliko značajki rodijaštva koje ga čine bitno različitim od amoralnog familizma.

Prvo, suradnja koja se odvija u primjeru kojim sam ilustrirao rodijaštvo, ne odvija se po vertikalnoj liniji. Iako se formalno direktor nalazi na višem društvenom položaju od pojedinca koji mu postavlja svoj zahtjev za zaposlenjem, direktorova pomoć zasnovana je na snažnom osjećaju pripadnosti zajednici iz koje pojedinac dolazi. Prema tome, on mu pristupa kao sebi jednakom te se ovaj odnos odvija po horizontalnoj liniji. Po Banfieldovom određenju, u društvu amoralnog familizma to nije moguće, budući da osoba na višem položaju teži maksimalnom iskorištavanju pozicije koju posjeduje.

Nadalje, dok u amoralnom familizmu pojedinci djeluju vođeni svojim sebičnim materijalnim interesima, u rodijaštvu to često nije slučaj. Direktor tvrtke svome štićeniku pomaže bez očekivanja izravne materijalne koristi. Pomoć koju mu pruža zasnovana je na normama kraja iz kojega dolaze, a obveza pripadnosti zajednici jača je od one koju pred njega postavlja formalna obveza položaja kojeg obnaša. Rezultati ovakvog odnosa su korupcija i nepotizam, a to otežava učinkovit rad formalnih institucija. Međutim, ovdje korupcija i nepotizam nisu rezultat ostvarivanja sebičnih interesa⁵, već imaju ulogu potvrđivanja grupnog identiteta i pripadnosti zajednici - jednostavno rečeno, pomažemo jedni drugima jer smo "naši". Kada bi, kao u društvu amoralnog familizma, pojedinci bili vođeni isključivo osobnim interesom, prekinuli bi bilo kakav identitet sa zajednicom iz koje dolaze jednom kada se uspiju izdići iznad siromaštva svoga kraja i postići uspjeh izvan matične zajednice. U rodijaštvu, međutim, to nije slučaj, te korupcija koja iz njega nastaje ima puno dublje korijene od one karakteristične za društvo amoralnog familizma, u kojem lojalnost grupnom identitetu ne postoji.

Konačno, ovaj obrazac suradnje se ponavlja, a kroz ponavljanje mreže suradnje postaju sve snažnije te se šire na sve veći broj pripadnika određene zajednice. Razina povjerenja među ljudima unutar ovih mreža tako postaje proporcionalna broju ljudi koji su u nju uključeni, čime raste i osobna korist onih koji su u ovakve modele suradnje uključeni.

Kako vidimo, obrasci povezivanja koji se razvijaju u ovom modelu zadovoljavaju sve značajke socijalnog kapitala. Postoje zajedničke norme djelovanja koje postaju snažnije većim ponavljanjem postojećih obrazaca. One su utemeljene na odnosu reciprociteta među članovima grupe te je zajednički interes pretpostavljen partikularnom, čime se povećava razina povjerenja među članovima. Tu je riječ o tipičnom primjeru povezujućeg socijalnog kapitala, koji isključuje sve ne-članove unutar društva. Kada se ovaj obrazac suradnje proširi na formalne institucije, trošak koristi koje uživaju članovi mreže snose porezni obveznici koji od toga nemaju baš nikakve koristi. Na kraju, razina korupcije u društvu postaje proporcionalna razini socijalnog kapitala koji se razvija unutar ovakvih mreža. U istraživanjima socijalnog kapitala u Hrvatskoj, razmatranje ovakvog socijalnog kapitala do sada nije zadobilo adekvatnu pozornost.⁶

⁵ Primjer korupcije motivirane isključivo materijalnom koristi korumpirane osobe možemo naći u situacijama u kojima korisnik usluge službenom licu nudi stanoviti iznos u plavoj kuverti, koji mu predaje "ispod pulta".

⁶ Djelomičan doprinos isticanju važnosti socijalnog kapitala koji doprinosi korupciji može se naći u radu *Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj* Vojmira Franičevića. U njemu je Franičević razloge neuspjeha privatizacije u Hrvatskoj

Zaključak

U prethodnom dijelu rada nastojao sam pokazati da visoka razina korupcije ne mora nužno biti povezana s niskom razinom socijalnog kapitala, već upravo suprotno, ona može biti u korelaciji s visoko razvijenim socijalnim kapitalom koji po svojoj kvaliteti pogoduje njezinom razvoju u društvu. Važnost razumijevanja prirode ovoga problema ne može se precijeniti. Naime, za razliku od područja u kojima ne postoji visoka razina socijalnog kapitala, u kojima država pred sobom ima veliki problem razvijanja socijalnog kapitala koji bi odgovarao potrebama demokratskog društva, u slučaju visoke razine *lošeg* socijalnog kapitala, država pred sobom ima dvostruki izazov: ona mora razoriti ili preusmjeriti postojeći *loš* socijalni kapital, kako bi svojim mjerama otvorila put razvijanju socijalnog kapitala koji bi odgovarao njezinim politikama. Figurativno rečeno, u situacijama gdje socijalni kapital nije razvijen, država kreće od nule, dok se u slučajevima gdje postoji visoka razina negativnog socijalnog kapitala nula tek treba postići.

Kroz rad sam također nastojao upozoriti na neke zablude prisutne prilikom rasprava o veoma kontroverznom pojmu socijalnog kapitala te njegovom značaju u društvima koja prolaze kroz proces demokratske tranzicije. U razmatranjima kompleksnog koncepta socijalnog kapitala, mora se usmjeriti pozornost na sve njegove forme, dimenzije i oblike koji se javljaju unutar jednog društva. Usmjeravanje na samo jednu od njegovih mogućih formi moglo bi uspostaviti pogrešne temelje za uspješno kreiranje i implementaciju različitih javnih politika. Takve politike, postavljene na krivim osnovama, mogle bi rezultirati s više štete nego koristi.

---

te razvoj *ortačkog kapitalizma*, našao u duboko ukorijenjenom tradicionalnom socijalnom kapitalu među političkom elitom Hrvatske tijekom devedesetih. Više o tome u: Franičević, 2002.

Literatura

- Banfield, E.C. 1967.: *The Moral Basis of the Backward Society*, The Free Press, New York.
- Bežovan, Gojko, 2004.: *Civilno Društvo*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- Chambers, Simone, Kopstein, Jeffrey, 2001.: *Bad Civil Society*, Political Theory, University of Colorado at Boulderu: 837-865.
- Coleman, J.S., Hoffer, T. 1987.: *Public and Private High Schools: The Impact of Communities*, New York: Basic Books
- Franičević, Vojmir, 2002.: *Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj*, Politička misao, (39) 1: 3-34.
- Putnam, Robert D., 2000.: *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster, New York.
- Putnam, Robert D., 2003.: *Kako demokraciju učiniti djelotvornom?*, Fakultet političkih znanosti - Biblioteka *Politička Misao*, Zagreb.
- Stiglitz, Joseph E., 1999.: *Wither Reform? Ten Years of the Transition*, World Bank Annual Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C.
- Štulhofer, Aleksandar, 2004.: *Percepcija korupcije i erozija društvenog kapitala u Hrvatskoj 1995-2003*, Politička misao, (41) 3: 156-169.
- Štulhofer, Aleksandar, 1998.: *Što kultura ima s tim? Socio-kulturni kapital, civilnost i hrvatsko gospodarstvo*, u: Meštrović, M., Štulhofer, A. (ur.), *Socio-kulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj*, Biblioteka revije za sociologiju, Zagreb: 161-172.

THE SOCIAL CAPITAL IN CROATIA: A CONCEPTUALIZATION ERROR

VIKTOR KOSKA*

Summary:

The author points out the importance of different types of social capital, turning the attention to the oversights in taking into consideration the differences he has analysed in his study of the social capital in Croatia. Using the researches done by Putnam, Chambers and Kopstein, the author introduces the reader with the concept of social capital. The text stresses the importance of distinguishing between the bridging and the bonding social capital. The author finds that so far in Croatia the difference between these two types of social capital has not been analysed properly, as a result of an approach which reduces a broader conception of social capital to a narrower term of civilness, thus leaving out other forms of social capital which are often in a direct conflict with the progress of a civic democracy.

In the conclusion, the author tries to emphasize the importance of an evolution of a broader theoretical approach to the social capital in Croatia which could make democracy more stable, and help in designing and implementing efficient public policies.

Keywords:

social capital, bridging social capital, bonding social capital, amoral familism, rodijaštvo/kinship, trust, civilness

* Terminal year student of political science at the Faculty of Political Science in Zagreb.
e-mail: koskav@u.washington.edu